

ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ

УДК 821.161.2–1

Кремінь Т.Д.,
кандидат філологічних наук,
Миколаївський державний університет імені В.О. Сухомлинського

ОЗНАКИ ПОЕТИЧНОЇ КУМУЛЯТИВНОСТІ У ФІЛОСОФСЬКІЙ ЛІРИЦІ ВАЛЕРІЯ ГУЖВИ

Сучасна література, яка впевнено виходить на нові жанрово-стильові рубежі і має ряд видимих переваг, функціонує поза тими ознаками, котрі робили мистецький процес попередніх десятиліть нестерпним: ідеологічного тиску. Зокрема, українська література 1960–1970-х рр., незважаючи на свою внутрішню відкритість та досягнутий рівень естетичної культури і свободи, була змушена виробити художній імунітет на політичні амбіції тоталітарного суспільства, запропонувавши герметичну модель існування літератури навзамін, заглибленої в суть самого мистецтва.

В. Гужва дебютував в українському письменстві у другій половині 1960-х рр., відтоді проявивши свою творчу натуру в більшості з літературних жанрів. Один з найцікавіших пластів його творчості – лірика, яку зараховують в новітній українській літературі до “тихої” з її прихованою психологічною заглибленістю, образною чутливістю, метафоричною витонченістю, концептуальною відкритістю, філософською виваженістю, глибинною медитативністю, здолав чергову мистецьку висоту, видавши поетичну книгу вибраних творів “Вертоград” (2007), а останнім часом – “Сплеск весла” (2008), де вміщені зовсім нові художні твори, написані, здебільшого, останнім часом і, як мовить автор, може, навіть, вчора [2]. Композиційно збірка віршів вибраного складається з чотирьох частин, кожна з яких концептуально відбиває генезу літературного письма автора, пропонуючи художнє розуміння новітньої української філософської лірики та перспектив її подальшого побутування в мистецькому просторі нинішнього світу.

Поезія “Пелюстки черешневого цвіту”, відкриваючи книгу, демонструє глибокий психологізм, напругу вишуканої строфи, сконденсованість художніх образів, крізь що абсолютно точно вгадано *“вічну рабину, терплячу коханку, / занапащену, зраджену / чи не у кожнім з минулих століть”*, – кохану жінку, рідну землю, позбавлену волі. Автор, котрий став свідком багатьох історичних колізій, що випали на Україну та її народ, засвідчує своє патріотичне, синівське ставлення до неї за допомогою протиставлень: *“як люблю я тебе, як ненавиджу, / вічну рабину, терплячу коханку”*, які підсилюють зміст та розширюють інтуїтивне поле вірша [1, 6–7]. Подібні тенденції, які вимовляються наче пошепки (М. Слабошпицький), але від того не стають непоміченими, прослідковуються і в інших знакових текстах збірки лірика.

У лінійній моделі тривалості світу, продемонстрованого в поезії В. Гужви “Завдає собі смерть свіча”, використано паралелізм на позначення людського

шляху, котрим ідуть мільйони в пошуках правди, проте істина відкривається, очевидно, поетам, які, стаючи пророками, *“їй богу, як діти: незбагненне – збагнути, не смертельним зробити / життя, / перебільшення, сльози, суворі моральні вердикти, / позахмарні палаци, погрози, пророцтва, сумне каяття...”* [1, 8]. Автор вказує, що кожна епоха підносить до висоти провісників різних носіїв культури. У вірші “Біблійне” В. Гужва використовує новозавітний образ фарисея, який ходить *“з доносом в найближчу управу”*, а за розширеною поетичною картиною, на якій суміщені елементи різної культурної природи: мальтійське срібло, леви Софійських фресок, Володимирівська церква, пам'ятник Б. Хмельницькому проступає оптимістична відповідь, що часи блазнів повинні оновитися та піднести справжніх духовних лідерів [1, 11].

Традиційний образ поета-пророка, який, очевидно, варто дослідити з точки хору семіотичних засобів художньої комунікації, став ключовим для сприйняття окремої групи поезій В. Гужви, котрий зображує того зайвим персонажем новочасної історії (“Дивак, яких на тисячу – один”). Ідучи услід за художньою манерою П. Тичини, В. Гужва говорить, що *“пророка у своєму краї / зажура й досі не знайшла”* (“Я не питав і не питаю”) [1, 29], а звертаючись до сучасних ідолів, вказує, що *“пророк вчорашній нині вже смішний”* (“Я переходжу в трансцендентний вік”) [1, 30], за чим він помічає збанкрутілість душі його заполітизованих сучасників. У своїх містких поетичних характеристиках, за якими – екзистенційність образів і точний опис їхніх психічних станів, автор не посипає попелом тих, *“що колись встромляли в сонце ніж”*, говорить, що *“помаліла інтелігенція”*, називаючи таку колапсованою, бідолашною, *“порохнявою твердинею духу”*, котра призвела до культурної імпотенції, в результаті чого – беззаконня, анархія, перші паростки втрати ідентичності і державності. Подібних оцінок, які мають політичні ознаки, у ліриці В. Гужви небагато, проте їхня значущість для розуміння загальної концепції його творчості є певним ключем, наріжним каменем його шукань істини. Серед інших поезій, де містяться точні характеристики викривлених ідолів та перекручені ідеали минулих часів – “Паперовий пілот”, “Як спить собака”, “Такий сьогодні день”, “Мандруємо від слави до ганьби”, “Все так, все так” та ін. Серед тих віршів, де автор дає пряму оцінку діянням сучасної людини – “Коли, нарешті, Бог убереже” (*“людина – мій недосконалий твір, / водночас мудрий та дурноголовий”*) [1, 56–57].

Одна з інших ознак філософської лірики В. Гужви – у зміщенні й деталізації часопросторових координат, їх видимій затертості, дефрагментації життєвої долі окремих персонажів, допомагаючи авторові вибудувати адекватну вертикаль буття, багаторівневість якої поглиблена оригінальною концептуальною схемою. Поетична модель В. Гужви насичена місткими характеристиками на позначення плинності часу і відчуттям минулості (*“час невідворотний, невідомий”*), а лірична міфотворчість відбиває ознаки колообігу подій та лінійність їхньої демонстрації, своєрідну міленарність ілюзій. Таким чином, іншим спектром подальших наукових досліджень може стати часопросторова організація лірики В. Гужви, яка, очевидно, має свої неповторні відмінності у колі поетів з числа “тихої” лірики.

Вірш “Баржа років” є художнім унаочненням того, що залишилося “на борту”, а що навіки розтрачено в персонажем, котрий ніяк не може звикнути ані до перемін віку, ані до трансформацій у природі та житті [1, 65–66]. Незважаючи на подібні зіставлення, В. Гужва ще вірить у людське вміння *“віднайти в собі нові причали, / сили, сподівання, / перемогти / захланне умирання, зневіру, відчай, / безнадію, біль, / і знов ладнати в путь баржу років, іще не дочекавшись льодоходу”* коли *“старіємо нечутно і повільно”, “на денці дня іржавим суриком / малює сонце напівкруг”* (“Що напорочила – збувається”), а *“світлячок сигарети поволі в траві загасає”* [1, 53].

Показовим у “тихій” ліриці В. Гужви є те, що вона, апелюючи до етнокультурного досвіду та родової пам’яті, тішиться істинною правдою поколінь, вміщуючи психологічне напруження в емоційно насиченому концепті миті, що має розбалансовану внутрішню амплітуду сприйняття. Підтвердженням тому – художнє апелювання до інформативно сконденсованого образу фотографії, котрий поглиблює багатоплановість життєвих картин у переплетенні людських доль у згаданій зафіксованій психоемоційній сфері, яку І. Римарук, дослідивши поетичну манеру В. Затулівітра, іншого “пізнього” шістдесятника, називав духовним слайдом (“Є щось прадавнє у сімейних фото”).

Х. Ортега-і-Гасет, дослідивши розвиток явища у контексті історії людства, помічав, що будь-яке життя складається з миттєвостей, кожна з котрих достатньою мірою незалежна від попередньої. Тому в кожний період життя ліричного героя В. Гужви виникає необхідність вибору своєї дороги, крокуючи якою треба мати силу йти всупереч долі або навпаки: коритися їй. Подібна дилема стала провідною для таких поезій В. Гужви, як: “На самоті найважче”, “Все так, все так”, “Відбиваєш епоху”, “Світлячок сигарети поволі в траві загасає”, де автор окрилює ліричного героя, котрий виборював своє життя тоді, коли зраджували друзі, а кохані люди покидали його обійстя. У поезії “Сосюра” автор досліджує одну із сторін життя поета, котрого позбавили права бути самим собою [1, 42–43]. Подібна вимушена герметичність, внутрішня еміграція, психічна зосередженість допомогли В. Гужви трансформувати життєву волю одного з небагатьох “літературних батьків” покоління 1960–1970-х рр.:

*Ти б міг розповісти, Поете,
Як в мушлі ховалися друзі,
Як, струєна співом нещирим,
Розколювалась голова [1, 42–43].*

У вірші “Гадання по руці, на каві і на картах” письменник досліджує метафізику буття людини, котра, маючи власний *“генетичний код, шифрований віками”*, не може позбутися свого соціального тавра, *“допоки твій цей світ”* у тому житті, яке – *“то суцільна чорнетка / на камені, а чи на папері, / на лазерних дисках доби”*. Незважаючи на чимале збільшення емоційної амплітуди сприйняття епохи в контексті “тихої” лірики в українській літературі, натурфілософське начало лірики стало магістральною ознакою поетичного світосприйняття автора.

Нерідко А. Гужва вдається до художнього моделювання та осмислення деяких із фізичних вад людини, якими він наділяє персонажів, свідомо позбавлених повноти сприйняття життя. У поезії “Глухий” ліричний герой навмисно хоче позбутися слуху, аби не бути свідком марноти і гризот, котрі до краю зайтрили сучасність: “*Випіка мені очі / політична порнуха, / котра слинить у титрах / свого язика*” [1, 24–25]. В. Гужва називає найбільшим благом споглядання за тим натовпом, котрий в безперервній біганині за багатствами світу, втрачає відчуття життя, що в своїй багатобарвності й повноті дарує цінніші блага (“Байдужий”) [1, 27–28]. Незважаючи на зовні проявлену споглядальність персонажа, автор підкреслює, що вона не має нічого спільного зі тією байдужістю, котра захопила людей, в тому числі, бруталністю та цинізмом, призвівши до втрати волі та віри (“Відбиваєш епоху?”) [1, 52].

У багатьох з поезій В. Гужва пригадує своїх друзів. Зокрема, йому не забути Л. Кисельова (“Remix”, “Вірші Леоніда Кисельова”), де автор, апелюючи до окремих поетичних рядків літературного ровесника, “струшує пил” із присипаних сторінок української історії, звідки до нього проглядають концептуалізовані образи, зокрема, Катерини, Байди, Хмельницького, а також частина інших персонажів, котрі прочитуються безпомилково в загальнокультурному контексті. Авторіві не забути М. Вінграновського, вірші якого “вголос вчать солов’ї-віртуози”, В. Симоненка, інших духовних провісників доби, які, здобувши безсмертя, скинуті з поетичного Олімпу сучасними маргінальними пророками. У таких зверненнях до поезії – прагнення автора увічнити шлях спраглих шукачів істини, котрі, пізнавши суть приходу на цей світ, вимушені полишати його завчасно:

*Ще рано на землі. Цвітуть сади.
Іще мені далеко до біди.
І щастя – жити на своїй землі,
Мене іще немає взагалі,
Іще не скоро станеться: “Я є!”*

*Ще інші вчать закон Лавуазьє,
Короткий курс звитьяг ВКП (б)
І думають, як вберегти себе
Від зради, від доносу, від брехні...
В цей світ судилося прийти й мені [1, 19].*

Філософське осмислення світу, своєрідна оцінка онтологічних принципів буття допомагають певною мірою матеріалізувати предмет споглядання – регресуючу епоху, котра, за свідченням автора, повинна віднайти себе. У такому звучанні “тиха” лірика В. Гужви, а також представників умовного поетичного кола: В. Підпалого, Л. Талалая, В. Затулівітра, П. Мовчана, І. Жиленко, В. Базилевського, має зв’язок з історіософською метафорикою покоління 1980-х, котре перейняло від своїх літературних попередників, окрім іншого, есхатологічну складову, побудовану на погансько-християнській традиції.

Попри чималі втрати та своєрідну розгубленість сучасного ліричного героя, персонаж В. Гужви не втрачає оптимізму і вірить у те, що епоха катаклізмів та духовних видозмін мине. А тоді, коли Україна піде услід за своїм пророком (“Силікоз”) [1, 50–51], вона нарешті стане на шлях духовного відродження. Подібні тенденції засвідчені у формулах різної природи: метафізичній “Сьогодні. Зараз. Назавжди”, а також у біблійній: “Різдво. Великдень. Трійця. Спас” (“Курна провінція

донбаська”) [1, 78–79], котрі, органічно сумістившись, допомагають персонажеві шляхом тяжкої “мозольної праці”, знайти гармонію, а з нею – “і любов, і правду” (“Катарсис”). Важливою ознакою подібної перспективності прийдешньої епохи є художні монологи Сошенка, Шевченка, Лариси Косач, Незнайомого, за якими приховані ключові відповіді, котрі додають штрихів до завершеності інтелектуального світоладу поетичної збірки автора, котрий органічно вибудовує поетичну історіософію своїх художніх візій.

Широкий психоемоційний діапазон інтимної лірики В. Гужви допомагає досягнути рівень переживань ліричного героя, які мають автобіографічний характер (“Як рано відцвіли цей рік дерева”, “Пролетіла любов”, “Геть нескінченна кількість сигарет”, “Яка нестямна річ – освідчення в коханні”, “Коханці”, “Білий романс”, “Лишилися на спомин жест і слово”, “Вечоріє тихо і поволі”, “Я так відверто скучив за тобою”, “подаленіло, зникло – і нема” та ін. Ці та інші вірші складають окремий, четвертий розділ книги, стаючи монументальним освідченням у коханні єдиній на все життя жінці. Як зауважив у своїй статті М. Слабошпицький, ця сторінка особистого життя поета, який по-своєму пропустив крізь серце велику життєву біду, є однією зі складових життєвої долі і самого персонажа, котрий, пізнаючи світ не тільки перемогами, але й особистими трагедіями, коли муσιш повертати борги, прощатися із рідними, наближаєшся до сутності універсуму [3, 219–232].

Лишилися на спомин жест і слово,

Та ще сухий волосся аромат.

Ми не зреклися нашої любові –

Згубили стежку в Гетсиманський сад [1, 177].

Очевидно, така поезія з її непідробним внутрішнім драматизмом, особливою глибиною переживань, іншими психоемоційними засобами стилістико-семіотичного рівня, котрі має у своєму художньому арсеналі автор, має усі підстави бути в числі вершинних здобутків сучасної інтимної лірики. Тож поетична модель світу в ліриці В. Гужви набуває неповторних ознак концептуальної циклічності, ретардації складових компонентів, кумулятивної поетичної інтонаційності, жанрово-стильового розмаїття, а композиційна завершеність книги, своєрідна образна тоталізація формує, диференціює і гармонізує сутність елементів, кожен з яких виконує роль самостійного носія художнього буття. У такому випадку формується цілісний поетичний міф, а збірка В. Гужви “Вертоград” торує шлях до утвердження естетичних координат новітньої української філософської лірики.

Література

1. Гужва В. Вертоград : Вірші ; післямова М. Слабошпицького / В. Гужва. – К. : Ярославів вал, 2007. – 239 с.
2. Гужва В. Сплеск весла : вірші / В. Гужва. – К. : Укр. письменник, 2008. – 110 с.
3. Слабошпицький М. Кілька уваг про поезію Валерія Гужви // Гужва В. Вертоград : вірші / М. Слабошпицький. – К. : Ярославів вал, 2007. – 239 с.

Анотація

У цій статті запропоновано сучасне прочитання окремих поетичних текстів одного з представників покоління “пізніх” шістдесятників Валерія Гужви, чия поетична творчість завжди вирізнялась образною чутливістю, металогічною витонченістю, концептуальною відкритістю, філософською виваженістю, котра нині набула якісно інших ознак, володіючи, окрім іншого, ще й певною психологічною вибуховістю, поетичною кумулятивністю, образною зосередженістю, що наближує цю оригінальну лірику разом з її несподіваними пошуками на змістовому рівні до вершинних зразків новітньої української літератури.

Ключові слова: металогія, кумулятивність, концептуальна схема, “тиха” лірика.

Аннотация

В этой статье предложено современное прочтение отдельных поэтических текстов одного из представителей поколения поздних шестидесятников Валерия Гужвы, чье поэтическое творчество всегда отличалось образной чувствительностью, металогическим изяществом, концептуальной открытостью, философской взвешенностью, которая ныне приобрела качественно другие оттенки, обладая, кроме прочего, еще и определенной психологической взрывчатостью, поэтической кумулятивностью, образной сосредоточенностью, что приближает эту оригинальную лирику вместе с ее неожиданными поисками на содержательном уровне к вершинным образцам новейшей украинской литературы.

Ключевые слова: металоги́я, кумулятивность, концептуальная схема, “тихая” лирика.

Summary

This article proposes to read some contemporary poetry texts one of the representatives of the “late” sixties generation prominent poet Valery Guzhva, whose artistic work is always distinguished poetic imagery sensitivity, metalogical sophistication, conceptual openness, philosophical prudence, which now entered a qualitatively other features, owning, among other things, and even some psychological explosiveness, cumulative poetic, figurative focus, brings to this original lyrics together with its non-standard search for meaningful level to the top of the latest examples of modern Ukrainian literature.

Keywords: metalogy, cumulatively, the conceptual scheme, “tykha” lyrics.